

РЕЦЕНЗИЯ

на доц. д-р Добрин Канев

на дисертацията на **Славей Чолакова**
на тема “ **Институционализация на етническите партии и
развитие на партийната система в Македония (2001 г. – 2014
г.)**”

за присъждане на образователната и научна степен „доктор по
политология”

Едва ли се случва често, в момента, когато рецензираш дисертация, нейната тема да се окаже в центъра на драматични политически събития. Проблемът за етническите партии и тяхното място и роля в партийната и политическата система на Република Македония застана в основата на продължаващата вече месеци наред дълбока политическа и конституционна криза в държавата. Опитът на Социалдемократическия съюз да формира коалиция с партия на албанското мнозинство доведе до безпрецедентен отказ на президента да даде мандат за такова правителство, а страната се разтrese от протести. Ръководни представители на Европейския съюз правят засега безуспешни опити за разрешаване на кризата и за недопускане на етнически конфликт.

Събитията в Македония дават повод за поставяне на дневен ред на големите проблеми за стабилността и перспективите на мултиетническите държави изобщо – проблеми, жизненоважни за Балканите, но не само там.

А конкретната причина е в т. нар. Албанска платформа - споразумение, подписано в Тирана от трите албански партии в Македония и съдържащо различни условия за влизане в управлението. Тези условия са поредните стъпки за реализация на целите на етническите партии в Македония, третирано подробно в доктората на Славей Чолакова «Институционализация на етническите партии и развитие на партийната система в Македония (2001-2014)».

На този фон изпъква безспорната актуалност на **темата на дисертационния труд**. Няма съмнение и в нейната значимост. Значимост в политическо отношение, защото очевидно последиците от развитието на свързаната с етническите партии в Македония ситуация ще има значителни отражения в региона, в т. ч. и за България. И авторката е права, когато още в началото на дисертацията твърди, че „изследването на такива

партии в държава, която ни е непосредствен съсед, е от особена важност за България. Познаването на ситуацията е ключов елемент при вземането на аргументирано политическо решение и за вътрешната, и за външната политика не само на ръководството на Македония, но и на нашата държава“ (с. 3).

Но значимост и в теоретично отношение доколкото политическата наука сякаш все още остава длъжница при анализа на този тип феномени. Самата дисертантка също отбелязва част от въпросите в тази област на знанието, които не са получили достатъчно надеждно и широко валидно обяснение – например как се формират тези партии; защо някои малцинства вече имат такива партии, а други все още не; и защо в някои от случаите се създават няколко етнически партии, които се борят за вота на една и съща етническа група (с. 4).

А Република Македония със специфичния етнически състав на нейното население и с географското си разположение, както и с установилата се там партийна система с неизменното присъствие на релевантни партии, представляващи албанското етническо малцинство, несъмнено е подходящ избор на обект на изследване, който дава възможност както за проверка на досегашни научни заключения, така и за търсене на отговори на поставените по-горе въпроси.

Към това са сведени и изследователските усилия на Славей Чолакова в нейния дисертационен труд. Очевидно процесът ѝ на изследване е бил добре организиран. Пределно ясно и точно са формулирани целта, задачите и произтичащите от тях хипотези на изследването, на чието последователно доказване е подчинено цялото изложение.

Изследователската цел на дисертационния труд е формулирана като определяне на същността, ролята, мястото в партийната система и степента на институционализация на двете големи партии с етнически характеристики - Демократическата партия на албанците (ДПА) и Демократичния съюз за интеграция (ДСИ) в един ограничен период (2001 – 2014 г.) – цел, за чийто избор авторката е изложила достатъчно солидни основания.

Достатъчно добре са изяснени и произтичащите от тази цел конкретни изследователски задачи, които си е поставила Славей Чолакова. На първо място с право е поставено дефинирането на ключови за доктората понятия, прилагането им за определяне на същността и степента на институционализация на „албанските“ партии в Македония,

както и на спецификата на партийната система в страната. Следващите изследователски задачи включват проследяване на възникването и развитие на партиите, обект на анализ, включително и сравнителен анализ на двете изследвани партии; анализ на изборни резултати с оглед установяване на електоралната база на тези партии.

Подлежащите на доказване или отхвърляне хипотези са добре очертани. В дисертацията се тестват две основни хипотези – *първо*, че през анализирания период двете партии могат да се дефинират като етнически партии; *второ*, че „албанските“ партии в този времеви обсег са способствали за смекчаване на етническия кливидж в Македония и за напредък в институционализацията на партийната система.

Това е направено на базата на достатъчно богат източников материал. От една страна става дума за значителен брой вторични **източници**, включващи изследвания по темата на дисертацията на български и чуждестранни автори в областта на политическата и историческата науки. От друга страна, авторката е използвала и необходимите първични източници – политически документи, бази данни, електорална статистика. Всичко това ни демонстрира умението на Чолакова да привлича за своите изследователски цели богати по съдържанието и формата си източници.

При този тип изследвания може да се очаква използването на комбинация от различни **методологически подходи**. Такъв е случаят и с рецензирания докторат, където за изпълнение на едни изследователски задачи се използва историческият подход, за други – документен анализ, за трети – количествен метод. Това съчетание се е оказало продуктивно с оглед постигането на поставената цел и за проверка на поставените хипотези. Тук следва да добавим и умението на авторката да адаптира за своите цели и вече разработени в политическата наука теоретични модели. Такъв е случаят с прилагането от авторката на теоретичния модел, предложен от Канчан Чандра за определяне на типа на политическа партия от гледна точка на наличието на етнически характеристики.

Избраната от авторката **структура** на текста създава необходимите предпоставки за аналитично излагане на проблемите и за тяхното научно осмисляне. Всъщност тя следва последователно логиката на поставените изследователски задачи.

В началото прецизно се изясняват основните понятия, което е осигурило научната консистентност и непротиворечивост в работата. Става дума наистина за ключови

понятия по темата на дисертацията. Започва се с дефинирането на понятието „етническа партия“, което е централно за доктората. След като прави критичен преглед на използваните дефиниции от различни автори (Ишияма и Брюнинг, ван Кот, Хороуиц, Гънтър и Даймънд, Брас), авторката акцентира върху концепцията на Канчан Чандра за етническите партии. Основанието ѝ е, че в тази концепция, от една страна, се прави прецизно разграничение между етническа група, етнически, мултиетнически, неетнически, регионални партии, което ѝ дава възможност да стигне до по-надеждни резултати при анализа на македонския случай. От друга страна, което е не по-малко важно, Чандра предлага използването на значителен брой индикатори, които могат да служат като критерии за детайлна оценка на същността на партиите от гледна точка на етническия им характер. Всъщност такава операционализация предприема и Чолакова като анализира двете партии от гледна точка на партийно наименование, специфични партийни послания, позиции по значими политически въпроси, активиране на етническа идентичност, групово електорално поведение, етнически вот, етническо ръководство, територия на политическата конкуренция. По този път тя стига до заключението, че и двете изследвани партии могат да се определят като етнически партии доколкото с малки изключения отговарят на всички използвани критерии. Така авторката е направила и първата си важна стъпка при доказване на една от поставените за проверка хипотези.

Предмет на изясняване в тази първа глава са и другите основни понятия, които се използват в дисертацията. Става дума за надеждна дефиниция на партийна система и за нейната институционализация, за да се обоснове спецификата на македонската партийна система. Тук авторката демонстрира задълбочени познания по отношение на основни автори и трудове в теорията на политическите партии и партийните системи. Наред с това се представят и основните партии в Република Македония. За разлика обаче от предходните части на тази глава, когато концепцията на Чандра се прилага върху македонския случай, двата аспекта (общотеоретичният и специфично македонският) на партийната система остават самостоятелни и откъснати един от друг.

Това се отнася и за заключителната част, посветена на понятието институционализация на партиите и на партийната система. Този проблем е централен за работата от гледна точка на ролята на етническите партии за институционализация или деинституционализация на македонската партийна система. Прегледът, сам по себе си достатъчно обстоен, както и конкретизиран към мястото и ролята на етническите

партии като част от партийна система, остава на това място без непосредствена връзка с македонската партийна система.

Оставам също с впечатление, че авторката е акцентирала по-скоро върху институционализацията на самите партии, а не толкова върху институционализацията на партийната система. Встрани от вниманието ѝ остават например естеството на междупартийната конкуренция и взаимодействието на партиите, а се набляга върху качества, които произтичат от състоянието на самите партии и влияят върху партийната система – стабилност, вкорененост в обществото, легитимност. А институционализацията зависи както от консолидацията на самите партии, така и от стабилизацията на отношенията между тях. От друга страна, от гледна точка на изследователската цел, която е насочена само към една част от релевантните партии в страната, е оправдано насочването към институционализация на партиите. Това би могло да бъде по-ясно подчертано в хода на изложението.

Причината за отказа от свързване на общотeorетичния анализ в тази глава с македонските особености вероятно се крие във факта, че все още не са представени двете партии, обект на анализ в дисертацията. Това се случва във втората глава, при това с основание на фона на развитието на различни политически процеси в страната.

От една страна се проследява накратко възникването и общото политическо развитие на Република Македония като самостоятелна държава. Авторката ни описва външнополитическите и вътрешнополитическите сложни проблеми, с които се сблъсква младата държава – проблемите около признаване на независимостта и името, разнообразните последици от разпадането на Югославия, процесите на миграция на албанско население от Косово, партийно-политическо обособяване на албанците, тясното взаимодействие между политическите елити на албанците в Македония и Косово с държавното и политическо ръководство на Албания, наличието на стремежи за „решаване на албанския национален въпрос“ (вж. с. 41 и следв.).

От друга страна, Чолакова има основание да проследи и в по-продължителен исторически план положението на албанците на Балканите (от т. нар. Призренска лига до разпадането на многонационалната югославска федерация в началото на 90-те години на миналия век), тъй като много от настоящите проблеми са резултат от предишни събития, действия и решения. Това ѝ дава възможност и да очертае различията между албанците, населяващи Република Македония и албанците в

Албания и в Косово, но най-вече да пресъздаде историческата база за своя последващ анализ.

Като се придвижва от по-общото към по-конкретното авторката стига и до проблема за възникването и развитието на самите „албански партии“. Чолакова има основание да анализира тези процеси в рамките на два отделни периода като разграничителната линия е Охридското споразумение. Най-напред тя проследява детайлно раждането на етнически партии в хода на първите (founding) и следващи избори, когато става ясно, че „албански партии“ ще бъдат неизменна част от партийната система на страната. Очертани са добре първите стъпки на Партията за демократичен просперитет и на Народната демократична партия, основните им искания (при които няма съществена разлика между двете партии), техните взаимоотношения, противоречия, както и преобразуванията, довели до формирането на Демократичната партия на албанците. Периодът след въоръжения конфликт и сключването на Охридското споразумение се характеризира с появата нова етническа партия в лицето на Демократичния съюз за интеграция, чиито специфични характеристики също са добре представени в дисертацията. Изтъкнати са както приликите, така и немаловажните различия между тях, породени от времето и начина на създаването им, от състава на партийните елити и др.

Третата глава на доктората е най-обширна, но в известен смисъл и многосъставна. В нея се изследват, от една страна, програмни партийни документи, от друга – изборни резултати, от трета – политически нагласи. Обектите на анализ са от различно естество, както и приложената методология. По-логично би било нейното разделяне, тъй като посоченият общ знаменател („работа с първични източници“) не осигурява достатъчно обединителна тъкан в тази част на работата.

Анализът на основни програмни документи и предизборни платформи на двете най-големи етнически партии в Република Македония, извършен компетентно от авторката, показва общото и специфичното за тях. По думите на дисертантката „и двете партии се обявяват за неделимост на Македония, за съвместно съжителство и мултикултурализъм, но го заявяват по различен начин. Позициите на ДСИ звучат по-скоро като пожелателни и му дават възможност да бъде много по-гъвкав. Програмата на ДПА от своя страна е много по-крайна и категорична. Тя изисква напълно ново дефиниране на взаимоотношенията между албанци и македонци, както и заемане на подобаваща позиция на албанското представителство в управлението и при вземането

на решения в страната.“ (с. 74). Оттук тя извежда и заключението си, че и поради така изградената програмна ориентация ДСИ се оказва по-желан коалиционен партньор и участник в управлението на страната.

Детайлният анализ (по отделни избирателни райони и отделни общини, допълнен и с едни местни избори) на резултатите от петте парламентарни избори в изследвания от Чолакова „следоходски“ период (2001-2014) доказва връзката между етническият състав на избирателите и етническият характер на политическите партии, за които те гласуват. Анализът на данните от страна на авторката разкрива „стереотипа на гласуване и особено взаимовръзката между избирателна единица, етническа принадлежност на мнозинството от населението в нея и разпределението на гласовете за партиите“ (с. 85). Същевременно е маркирана и вътрешната остра конкуренция между двете най-големи „албански партии“ в страната, с която може да се обясни например спадналата през последните години избирателна активност в Тетово.

В последната част на тази глава авторката ни представя резултатите от количественото си изследване, при което подбрани данни от Европейско изследване на ценностите (2008) са обработени с програмата SPSS с цел да се тестват по още една линия очерталите се отговори на поставената от Чолакова хипотеза. Като използва метода на класификационното дърво с една независима променлива (вот за партия) и ред зависими променливи тя наистина успява да усилва аргументацията си. Чрез този количествен анализ например се установява, че „етническите албанци в страната по-скоро не желаят да имат християни за съседи и поставят на първо място своята общност и територия - не страната като цяло, а конкретно място, област, регион. Като цяло те са сравнително горди да бъдат граждани на Македония, но все пак е висок и процентът на тези, които изобщо не се гордеят с това.“ (с. 110)

Ако след този преглед се върнем към изложените от авторката две основни хипотези, може да се каже, че по първата („Етнически ли са „двете албански партии“?) позицията е ясна и доказателствата, приведени от докторантката, са убедителни. По втората хипотеза обаче, а именно дали тези партии са способствали за смекчаване на етническия кливидж, като че ли се забелязват колебания. От една страна, от заключението (с. 112) се остава с впечатлението, че това твърдение е доказано. От друга страна, в текста на дисертацията (с. 23) присъства тезата, че тази роля е изпълнявана по-скоро в периода преди 2001 г., а не в анализирания от Чолакова по-късен период („Наличието на партии на албанците в страната до този момент е по-

скоро условие за някакъв вид стабилност и представителство, отколкото генератор на нестабилност. След конфликта в страната от първата половина на 2001 г. обаче нещата коренно се променят. ... Ето защо в един по-дългосрочен план към настоящето създаването на подобни партии в Македония е довело по-скоро до разграничаване и разделяне на обществото, отколкото до стабилност и интеграция.“). В този смисъл в последна сметка сякаш остава без дефинитивен отговор важният въпрос, поставен и от авторката, дали съществуването и действията на партиите на етническа основа в Република Македония са довели до задълбочаване на етническото разделение в обществото и до дестабилизиране на партийната система или обратното.

Бих препоръчал (с оглед на бъдеща работа) при обосновка на тезата за институционализацията на двете най-големи албански партии ДПА и ДСИ в рамките на партийната система в Македония, освен направения в доктората анализ на изборните резултати и участието на двете партии в управлението на страната, да се изследва и развитието и степента на организационното равнище на партиите (членове, териториално структуриране, вътрешнопартийна демокрация, вътрешна сплотеност, финанси). Така картината би била по-пълна и по-убедителна.

Стилът на дисертацията е подчертано академичен, формулировките са прецизни. Но в писмения текст са допуснати недостатъци. Има погрешни български транскрипции на имена на чуждестранни автори. При цитиране или позоваване на някои места не са посочени наименованието на произведението или точните страници на цитата (например с. 10, 32). Понякога има разминаване на начините на цитиране – вътре в текста и под линия (например с. 12).

Като цяло обаче дисертацията на Славей Чолакова притежава всички качества на сериозен и задълбочен научен труд. Тя е завършено и логично изградено изследване, което отговаря на високите критерии, поставени пред една докторска теза. Чрез използване на прецизен научен инструментариум авторката е изпълнила изследователската си цел и е разширила познанието ни за етническите партии като политически феномен и за функционирането на македонската партийна система. В хода на своята работа тя несъмнено показва качествата на добър изследовател като самостоятелно мислене, научна добросъвестност, способност да обхваща комплексно и задълбочено предмета си на изследване.

С добре изградената си структура, с богата библиография и ценни приложения, докторатът отговаря и на формалните критерии за подобен род изследователски продукт. Изпълнени са и другите изисквания като наличие на автореферат, който точно представя дисертацията като цялост, както и самооценка на приносите, с която изразявам съгласие. Налице са и необходимите публикации по темата на дисертацията.

Това ми дава всички основания да подкрепя категорично присъждането на образователната и научна степен „доктор по политология” на Славея Чолакова.

София, 24 април 2017 г.

доц. д-р Добрин Канев